

เรือนพื้นถิ่นในระบบนิเวศสามน้ำลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในเขตจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช

อมฤต ทมาตทอง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “เรือนพื้นถิ่นในระบบนิเวศสามน้ำลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อันเป็นเอกลักษณ์พื้นที่ศึกษาที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กันกับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นที่ศึกษา ในชุมชนๆ ละแวกทะเลสาบสงขลาตอนบน โดยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ ทางเครือญาติกัน ทว่าได้มีการขยายไปยังรกรากยังพื้นที่อื่นๆ เพื่อทำมาหากิน แม้ว่าบางพื้นที่นั้น จะมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน อันเป็นคำถามหลักของการวิจัยที่มุ่งศึกษาในเรื่องการปรับ ตนเองและสภาพแวดล้อมผ่านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อการดำรงชีพ

ผลการศึกษาพบว่า สภาพพื้นที่ของทะเลน้อยมีระบบนิเวศที่หลากหลาย ได้แก่ ป่าพรุ หุ่น ภูเขา ป่าดิบชื้น ควน (ที่ดอน) และบริเวณพื้นที่น้ำ โดยโยงใยกับคลองต่างๆ ไปยังทะเลใน (ทะเลสาบ สงขลา) จนออกไปถึงทะเลนอก (อ่าวไทย) และมีความเป็นระบบนิเวศวิทยาแบบที่มีน้ำ 3 ประเภทที่ สัมพันธ์กับช่วงฤดูกาล หรือที่เรียกกันว่า “นิเวศ 3 น้ำ” ได้แก่ “น้ำจืด” “น้ำกร่อย” และ “น้ำเค็ม” ที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศทั้งพืชและสัตว์ ซึ่งส่งผลต่อปัจจัยหลักในการดำรงชีพของผู้คนในอดีต ทั้งการทำนา การประมง (อาชีพดั้งเดิม) ท่อเสื่อกระจูดในบางพื้นที่ และการทำสวนยางพาราซึ่งเกิดขึ้นภาย หลัง โดยผสมผสานกับความเชื่อทางสังคมและศาสนา วิถีดังกล่าวส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตาม ลักษณะของระบบนิเวศในแต่ละพื้นที่ ได้แก่ “ควน” “ที่ราบ” และ “ที่ริมทะเลน้อย” โดยเรือนส่วนใหญ่ จะวางผังที่ให้ความสัมพันธ์กับแกนในแนวตะวันออก-ตะวันตก ซึ่งเรียกในภาษาถิ่นว่า “ลอยหัววัน” มีเรือนข้าว (ที่เก็บข้าว) ที่มีจะอยู่ทางทิศตะวันออกของเรือน มีศาลาพักผ่อนหน้าเรือน เป็นพื้นที่ ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มเรือนเครือญาติในเวลากลางวัน มีการวางผังบริเวณ โดยมี “ดมภ” และ “สวน สมรม” เป็นแนวและสวนอยู่รอบเรือนโดยอยู่อาศัยกันเป็นกลุ่มเรือนเครือญาติ ใช้ประโยชน์จาก ยกได้เรือนสัมพันธ์กับการใช้งาน และระบบนิเวศ มีการใช้วัสดุก่อสร้างเรือนจากทรัพยากรที่หาได้ใน ท้องถิ่น อันได้แก่ ไม้เนื้อแข็งต่างๆ และกระเบื้องดินเผา ซึ่งสามารถจัดทำได้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบ สงขลาอันอุดมสมบูรณ์

สำหรับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัย พบองค์ความรู้ดังนี้ คือ พื้นเรือนมีการออกแบบให้มีระดับของพื้นเรือนที่แตกต่างกันซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะการใช้สอยพื้นที่และวิถีวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคใต้ที่ให้ความสำคัญกับอาวุโส ตลอดจนทำให้เกิดการระบายอากาศโดยลมธรรมชาติ สำหรับเรือนนอน กำหนดให้หันหัวไปทางทิศใต้ จึงเรียกทิศดังกล่าวในภาษาถิ่นใต้ว่า “ทิศหัวนอน”

ผลการศึกษา และกระบวนการศึกษานอกจากจะได้ผลลัพธ์เป็นองค์ความรู้ ความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบนิเวศอันส่งผลต่อการใช้ชีวิตและการตั้งถิ่นฐาน ยังทำให้มองเห็นถึงคุณค่าของภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผ่านกระบวนการสืบค้นเพื่อหาความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางภูมิทัศน์สถาปัตยกรรม และพื้นที่ทางสังคมผ่านเครือข่ายของผู้วิจัย และยังสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ไปยังชุมชนอื่นๆ ได้แก่ สงขลา และนครศรีธรรมราชผ่านเส้นทางสัญจรในอดีต อันได้แก่ ลำคลองต่างๆ และทะเลสาบ นอกจากนี้ ยังสะท้อนถึงศักยภาพที่จะนำไปขยายผลสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อสร้างภูมิความรู้ให้เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน โดยเป็นเครือข่ายชุมชนชาวลุ่มน้ำทะเลสาบขยายผลสู่การมีจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

คำสำคัญ: นิเวศวัฒนธรรม / สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น / ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา / พัทลุง / นครศรีธรรมราช

1. บทนำ

“ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” เป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยพื้นที่ 2 ส่วน คือ พื้นที่ที่เป็นแผ่นดินมีพื้นที่ประมาณ 7,687 ตร.กม.¹ สำหรับส่วนที่ 2 คือ “ทะเลสาบสงขลา” มีลักษณะเป็น “ลากูน (Lagoon)” มีพื้นที่ประมาณ 8,729 ตร.กม.² สามารถแบ่งได้เป็น 4 ส่วนหลัก คือ “ทะเลน้อย” “ทะเลสาบตอนบน หรือทะเลหลวง” “ทะเลสาบตอนกลาง” “ทะเลสาบตอนล่าง”

“ทะเลน้อย” เป็นห้วงน้ำจืดผืนใหญ่และเป็นส่วนหนึ่งของ “ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ที่อยู่ทางตอนเหนือสุดที่แยกส่วนชัดเจนกับทะเลสาบส่วนอื่นของทะเลสาบสงขลาอย่างชัดเจน ทั้งนี้ ทะเลน้อยมีพื้นที่กว้างขวางประมาณ 28 ตารางกิโลเมตร และมีความลึกเฉลี่ยประมาณ 1.5 เมตร ปัจจุบันทะเลน้อยถือเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wet land) ทั้งที่เป็นห้วงน้ำผืนใหญ่ และเป็นพื้นที่พรุตลอดจนที่ราบน้ำท่วมถึงที่อุดมไปด้วยต้นไม้ชายน้ำประเภทต่างๆ ในปัจจุบันทะเลน้อยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำสำหรับการอนุรักษ์ตามอนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar convention)³

นอกจากนี้ ทะเลน้อยยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ และยังมีความเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ทะเลน้อยจึงทำหน้าที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ทั้งพืช และสัตว์ โดยเฉพาะนกน้ำ และสัตว์น้ำหลากหลายชนิด และมีปริมาณมาก ทะเลน้อยจึงทำหน้าที่เป็นแหล่งทำมาหากินของผู้คนในชุมชนที่อาศัยอยู่รอบๆ ทะเลน้อย ไม่ว่าจะเป็นการทำประมง การทำนา การท่องเที่ยว กระจุกชายเป็นอาชีพ เนื่องจากกระจุกขึ้นมากในป่าพรุ และพื้นที่บนควนตอนในแผ่นดินก็มีการทำสวนยางพารา จึงทำให้เกิดคุณลักษณะของความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนโดยรอบทะเลน้อย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา “เรือนพื้นถิ่นภาคใต้” ซึ่งในสถานภาพความรู้ในปัจจุบันนั้นยังมีผู้ศึกษาไม่มากนัก และยังขาดเนื้อหาข้อมูล เรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ทะเลน้อย ในกรณีนี้จึงใช้พื้นที่รอบทะเลน้อยเป็นพื้นที่หลักในการศึกษา อันเนื่องจากมีความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นในแต่สภาพแวดล้อมต่างๆ เพื่อนำมาเป็นตัวแทนของชุดความสัมพันธ์หนึ่งที่ใช้พื้นที่ เป็นกรอบของกรณีศึกษา การใช้ภูมิปัญญาในการปรับชีวิตและธรรมชาติของผู้คน ความสัมพันธ์ในเชิงสังคมของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนการใช้คติความเชื่อเป็นกลไกในการควบคุมความสงบสุขในการอยู่อาศัยร่วมกันของผู้คนในชุมชนในการศึกษานี้ จึงมีคำถามในการวิจัยหลัก คือ หากสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน (ทั้งนี้ได้กำหนดตัวแปรต้น คือ เรือนที่มีเจ้าของเรือนเป็นเครือญาติกัน แต่ขยับขยายไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ต่างๆ ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งทำให้ปัจจัยทางภูมิศาสตร์นั้นแตกต่างกันออกไป) จะส่งผลให้เกิดการก่อรูปของเรือนพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับอาชีพของคนในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันอย่างไร และมีคำถามว่า ความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษาจะมีแนวโน้มเป็นอย่างไร

¹ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. *เลสาบเรา*. สงขลา: สถาบันราชภัฏสงขลา. 2550. หน้า 4.

² เพิ่งอ้าง.

³ เพิ่งอ้าง. หน้า 10.

2. ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

เป็นการกำหนดขอบเขตจากความสัมพันธ์ของกลุ่มเรือนในชุมชนต่างๆ ที่สัมพันธ์กับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เรือนกรณีที่บ้านของเรือนนั้นเป็นกรณีศึกษา แต่ทว่ามีการขยายไปยังถิ่นฐานยังแหล่งอื่นๆ ทว่ายังเป็นพื้นที่ที่สัมพันธ์กับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเดิม ทั้งนี้ประกอบด้วยกรณีศึกษาที่ตั้งถิ่นฐานตามสภาพความหลากหลายของภูมิประเทศ ได้แก่ ที่เนิน หรือที่ดอนเรียกในภาษาถิ่นว่า “ควน” พื้นที่ราบ และพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงริมทะเลสาบ ซึ่งเรียกในภาษาถิ่นว่า “ริมเล”

1. กรณีศึกษาการตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สร้างอยู่บนที่ราบลุ่มริมทะเลสาบ (ริมเล) ใช้พื้นที่ศึกษาที่ ต.ทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง
2. กรณีศึกษาการตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สร้างอยู่บนเนิน (ควน) ใช้พื้นที่ศึกษาที่บ้านควนพนาสูง ต.ควนพนาสูง อ.ปากคลอง จ.พัทลุง
3. กรณีศึกษาการตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สร้างอยู่ในพื้นที่ราบ กรณีศึกษาที่บ้านนาหม่อม ต.นาประขอ อ.บางแก้ว จ.พัทลุง

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม คือการเรียนรู้พฤติกรรมทางวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อมมนุษย์อยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้เพราะอาศัยวัฒนธรรมเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการปรับตัว⁴ เน้นไปในด้านอาชีพที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่ส่งผลไปยังเรือนเรือนพักอาศัย และภูมิทัศน์
2. การสืบค้นแบบวงศาวินิจฉัยเพื่อหาความสัมพันธ์ของพื้นที่ว่างและเวลาผ่านกรณีศึกษาของผู้วิจัยเพื่ออธิบายภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษา และอธิบายความสัมพันธ์ของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนรอบทะเลน้อยผ่านกรณีศึกษาของผู้วิจัยเพื่ออธิบายภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
2. เพื่อศึกษาและอธิบายวิวัฒนาการภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษา

⁴ ชันญ์ วงษ์วิภาค. นิเวศวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2532. หน้า 10.

4. วิธีการศึกษา

ศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยภาคสนาม และการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกกรณีศึกษาของ ที่ว่างและเวลาผ่านเรือนและชุมชนกรณีศึกษา เครื่องญาติของผู้วิจัย ในพื้นที่ที่แตกกัน

5. ประโยชน์ที่จะได้รับ

ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิทัศน์และเรือนพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับอาชีพของคนในแต่ละชุมชน เพื่อมองเห็นแนวโน้มและการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนต่อไป

6. ผลการศึกษา

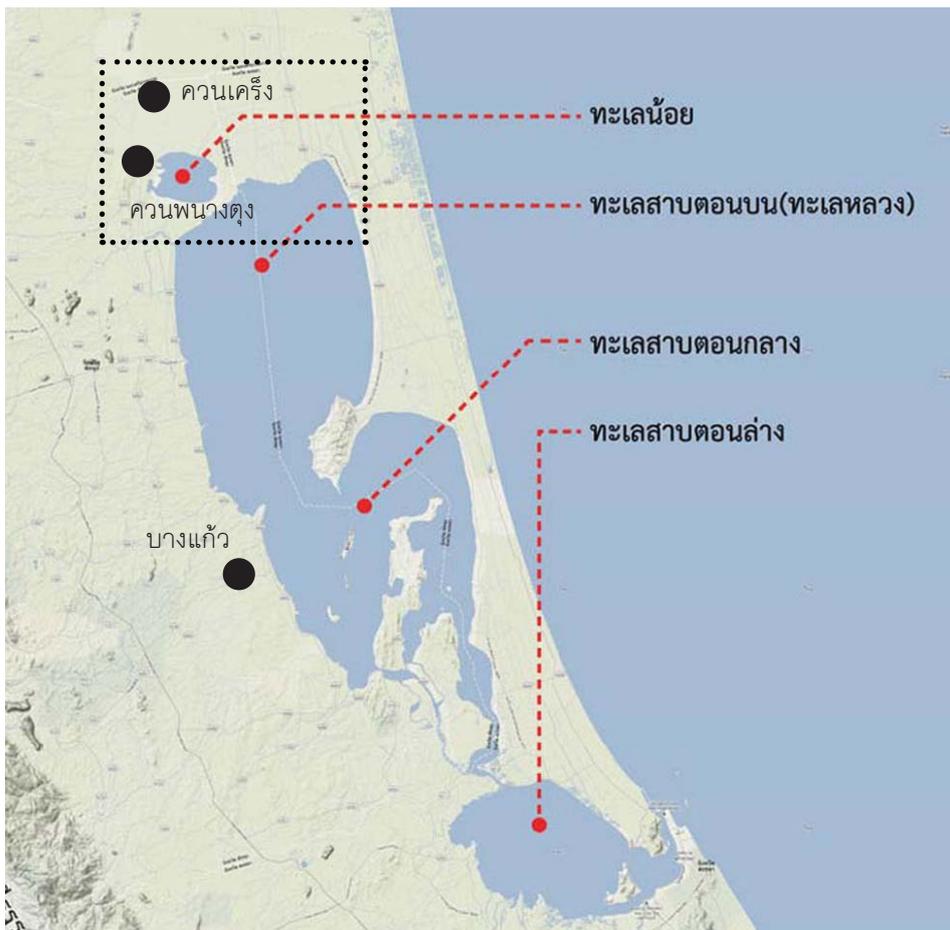
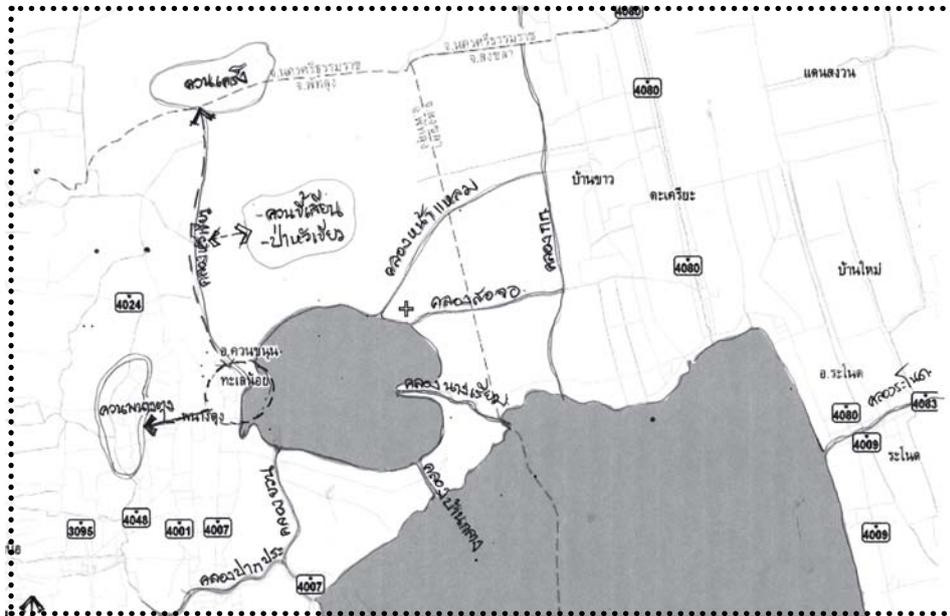
6.1 ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศที่หลากหลายกับนิเวศวัฒนธรรม

สืบเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีความน่าสนใจ กล่าวคือ ตั้งอยู่บนคาบสมุทรภาคใต้ซึ่งมีชายฝั่งทะเลกระหนาบอยู่ทั้งสองฟาก ทำให้ภูมิอากาศมีความแปรปรวน อย่างสูง และได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ส่งผลต่อ ภูมิอากาศที่ฝนตกชุกตลอดปี จนมีคำเรียกกันว่า “ฝนแปดแดดสี่” ซึ่งเป็นอุปมาเปรียบเทียบกับว่าฝนตก มากถึงแปดเดือน

นอกจากนี้ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลายังเป็นพื้นที่ที่มีความเปราะบางอย่างสูง เนื่องจากมีระบบ นิเวศที่หลากหลาย และเชื่อมโยงถึงกันอย่างใกล้ชิด สำหรับท้องที่ทะเลสาบสงขลาซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำ ทะเลสาบสงขลาตอนบน และมีลักษณะเป็นทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ที่แยกตัวออกมาจากทะเลสาบ สงขลาตอนบน แต่ทว่ายังเชื่อมต่อสัมพันธ์ผ่านโครงข่ายของลำคลองสายต่างๆ ทำให้พื้นที่ทะเลสาบ สงขลาตอนบนมีระบบนิเวศที่หลากหลาย ได้แก่ “ป่าพรุ” “ทุ่งหญ้า” “ป่าดิบชื้น” “พื้นที่เนิน” หรือ “ที่ดอน” ซึ่งเรียกในภาษาถิ่นได้ว่า “ควน” และบริเวณพื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ (Water Body) และพื้นที่ชุ่มน้ำดังกล่าวมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันผ่านคูคลองสายต่างๆ นอกจากนี้จะเชื่อม ต่อไปยังท้องน้ำจืดกว้างใหญ่ที่เรียกว่า “ทะเลใน” ซึ่งหมายถึง “ทะเลสาบสงขลา” รวมไปถึง การเชื่อมต่อออกไปยัง “ทะเลนอก” ซึ่งหมายถึง “อ่าวไทย” ความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อม ทางกายภาพ ส่งผลให้พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะเป็น “ระบบนิเวศสามน้ำ” อันได้แก่ ระบบ นิเวศที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ซึ่งแปรผันไปตามแต่ฤดูกาลด้วยนั่นเอง

ระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับ “น้ำจืด” คือ ระบบนิเวศทะเลสาบ “ทะเลน้อย” ที่รับน้ำจืดจากเทือก เขานครศรีธรรมราช และเทือกเขาบรรทัดซึ่งทำหน้าที่เป็นประคูลิ้นหลังของภาคใต้ สำหรับระบบ นิเวศที่สัมพันธ์กับน้ำกร่อย คือระบบนิเวศที่ทะเลสาบ “คลองนางเรียง” “คลองบ้านกลาง” “คลอง ยวน” และ “ทะเลสาบสงขลาตอนบน” และสำหรับระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับน้ำเค็มที่ได้รับอิทธิพล จากน้ำทะเลจากอ่าวไทย คือ ระบบนิเวศทะเลสาบ “คลองระโนด” ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างลุ่ม น้ำทะเลสาบสงขลากับอ่าวไทย ตรงที่บริเวณที่เรียกว่า “ปากกระวะ” ที่ทำหน้าที่เป็นประตูที่ส่งให้น้ำ จืดและน้ำเค็มไปมาหากันตามฤดูกาล แต่ในปัจจุบันได้มีการจัดการน้ำสมัยใหม่ที่ได้มีการก่อสร้าง ประตูน้ำถาวรตรงตำแหน่งดังกล่าวทำให้น้ำเค็มไม่สามารถไหลเข้ามายังพื้นที่ตอนในได้เช่นในอดีต

ภาพที่ 1: แผนที่แสดงที่ตั้งของทะเลน้อย และพื้นที่เกี่ยวเนื่องในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

นอกจากนี้ในการสำรวจภาคสนามยังพบว่า นอกจากระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับลำคลองสายต่างๆแล้ว ผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่ยังมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติในรูปแบบศาลเจ้าที่ต่างๆ ตั้งอยู่ตามลำคลอง และปากคลองทำให้พื้นที่ที่อยู่ในละแวกดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ไปโดยปริยาย อันเป็นผลพลอยได้จากความเคารพนับถือของคนในพื้นที่ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า ภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน คือ “ควน” คือ พื้นที่เนิน “ที่ราบ” เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำนา และ “ที่ริมเล” ซึ่งเป็นพื้นที่รอบๆทะเลสาบ ด้วยภูมิลักษณะที่แตกต่างนี้เองยังส่งผลต่อเนื่องไปยังการวิถีชีวิตและการดำรงชีพ ได้แก่ การประมง การทำนา ทำสวน และทอเสื่อกระจูด ตามแต่ลักษณะของระบบนิเวศ และภูมิลักษณะของพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และต้นทุนทางธรรมชาติที่แตกต่างกันออกไป

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภูมิลักษณะแบบใดก็ตาม คุณลักษณะที่สำคัญของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลานั้น จะมีลักษณะเป็นชุมชนเครือญาติที่สร้างบ้านเรือนร่วมกันอยู่เป็นชุมชน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมทางศาสนาพุทธ และมีศาลเจ้าปู่เป็นที่เคารพของชุมชน สำหรับฝั่งบริเวณโดยรอบของเรือนจะมีการปลูกพืชที่ใช้บริโภคในครัวเรือน ตลอดจนพืชเศรษฐกิจ โดยมีการจัดสรรพื้นที่ออกเป็นชั้นๆ นับออกจากตัวเรือนออกไป ชั้นแรก คือ “สวนรม”⁵ ซึ่งหมายถึงสวนที่ปลูกพืชผลไม้แบบผสมผสานกันหลากหลายชนิด ได้แก่ หมาก ส้มแป้น มะพร้าว สะตอ สะเดา ระกำ ขนุน กล้วย ราโพ โดยจะปลูกไว้รอบๆ เรือนพักอาศัย หรือบางครั้งพบว่ามีลักษณะเป็นสวน จากการศึกษาพบว่า ทุกครัวเรือนจะมีการจัดสรรพื้นที่โดยรอบตัวเรือนให้เป็นสวนสมรม นอกจากนี้ ยังมีการทำจัดสรรพื้นที่ที่แสดงความเป็นเจ้าของผ่านการใช้รั้วต้นไม้ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือปลูกต้นไม้เพื่อแสดงขอบเขตระหว่างเรือนเครือญาติ ซึ่งพบทั้งไม้ยืนต้น ไม้ดอก ไม้พุ่ม เรียกว่าพื้นที่ส่วนนี้ว่า “คตม” อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาที่ชุมชนทะเลน้อยพบว่ามีความแตกต่างไปจากการวางผังของชุมชนอื่นๆ เนื่องจากเป็นภูมิประเทศเป็นพื้นที่ริมชายน้ำที่มีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี สวนสมรมของแต่ละเรือนจึงออกไปอยู่บริเวณควนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน แถบควนพนางตุง เป็นต้น

นอกจากสวนสมรมที่ปลูกพืชหลากหลายชนิดเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือน และทำให้เกิดความมั่นคงในอาหารแล้ว ชาวชุมชนในพื้นที่ศึกษายังมีการทำ “สวนยางพารา” เป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญของครัวเรือน ซึ่งการทำสวนยางพารานั้นมีอยู่ในพื้นที่ควนและที่ราบที่น้ำท่วมไม่ถึง อย่างไรก็ตาม ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาที่ราคาของยางพาราได้ขึ้นสูงมากจนส่งแรงจูงใจให้มีการทำสวนยางมากขึ้น จนทำให้แถบท้องที่บางแก้วมีการลงทุนปรับสภาพพื้นที่ท้องนาด้วยการยกร่อง และทำคันกันน้ำหลากท่วมเพื่อการปลูกยางพารามากขึ้น นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า หากเรือนที่มีการประกอบอาชีพทำสวนยางนั้น ในฝั่งบริเวณบ้านจะมีการสร้างโรงเรือนสำหรับกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับยางพาราอยู่ใกล้ๆ เรือนด้วย

⁵ อิศรชัย บุรณะอรจรณ์ และเกรียงไกร เกิดศิริ. “พุทธศาสนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ใน *Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS)*. Volume 10. Issue 1. 2014. หน้า 1-19.

สำหรับการทำ “นา” นั้น ในอดีต ชุมชนโดยรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจะทำนาเป็นหลัก จนเรียกได้ว่าเป็น “ชุมชนชาวนา” แต่เดิมนั้นทำนาเพื่อการบริโภคเป็นหลัก แต่ต่อมาในชั้นหลัง จึงมีการทำนาเพื่อการค้า ทำให้ในอดีตไม่ว่าจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่แบบใด ทุกครัวเรือนก็ต้องแสวงหาวิธีการทำนาซึ่งถือเป็นปัจจัยพื้นฐานของทุกครัวเรือนเนื่องจากเป็นเรื่องของความมั่นคงในอาหารของแต่ละครัวเรือน จากการศึกษาพบว่า แต่ละชุมชนมีเหตุการณ์เปลี่ยนของการทำนาแตกต่างกัน ในชุมชนควนพนางตุงส่วนใหญ่จะมีวิธีการทำนาเปลี่ยนไป คือ เมื่อได้ข้าวนำไปขายโรงสีโดยไม่ต้องเก็บไว้ในเรือนข้าว จึงไม่พบเรือนข้าวที่ยังใช้งานอยู่ แต่ถูกรื้อถอนปรับเป็นเรือนครัวหรือเรือนนอน และชุมชนทะเลน้อยได้ลดปริมาณการทำนามากกว่าทั้งสองพื้นที่อย่างชัดเจน เนื่องจากหันไปทำประมงและทอเสื่อเป็นหลัก โดยต่างกับชุมชนบางแก้ว ที่ยังมีการทำนาอย่างต่อเนื่องและมีค่านิยมการกินข้าวพื้นเมือง จึงทำให้พบเรือนข้าวที่ยังคงใช้งานอยู่มาก ภูมิศาสตร์ได้ทำให้เกิดความชัดเจนของอาชีพหลักและรองตามแต่ละพื้นที่ ส่งผลต่อรูปแบบวิถีชีวิตและเรือนพักอาศัยอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ มีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างโดยรอบเรือน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยเหล่านี้อย่างมากด้วยเช่นกัน

6.2 นิเวศวัฒนธรรมส่งผลต่อรูปแบบของเรือนพักอาศัยในแต่และสภาพแวดล้อม

การตั้งถิ่นฐาน และการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัยของผู้คนในภาคใต้ฉบับแต่โบราณมีลักษณะที่สัมพันธ์กับทำเลที่ตั้งที่หลากหลาย ทั้งที่ราบริมชายฝั่งทะเล บริเวณปากอ่าว บริเวณท่าเรือที่มีการขนถ่ายและแลกเปลี่ยนสินค้า บริเวณที่ราบเชิงเขา บริเวณที่ราบหลังเขา หรือที่ราบระหว่างภูเขา ที่ราบริมแม่น้ำ หรือแม้แต่การตั้งถิ่นฐานบนเกาะต่างๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดิน และปัจจัยพื้นฐานของการยังชีพเป็นสำคัญ⁶

นอกจากนี้ เกรียงไกร เกิดศิริ ได้อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าวไว้ว่า ความหลากหลายทาง “ภูมิลักษณะ (Landform)” และที่ตั้งที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ที่แตกต่างหลากหลายของภาคใต้นำพาไปสู่ความหลากหลายทาง “ภูมินิเวศ (Cultural Ecology)” และส่งอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในลักษณะของ “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)” ที่กำกับให้ผู้อยู่อาศัยต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมนั้นๆ เมื่อผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็น “ภูมิปัญญา (Local Wisdom)” ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต และการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัยซึ่งมีผลลัพธ์เป็น “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย (Vernacular Dwelling Architecture)” ประกอบสร้างกันเป็น “ภาพลักษณ์ (Image)” ของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)” ของภาคใต้นั้นเป็นเอกลักษณ์⁷

⁶ สุวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. ภูมิปัญญาทักษิณ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินท์ติ้ง. 2544.

⁷ เกรียงไกร เกิดศิริ. “องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. ปีที่ 11. กันยายน 2557–สิงหาคม 2558.

จากการศึกษาพบว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนพักอาศัยในทุกพื้นที่ศึกษา ถูกออกแบบสร้างสรรค์อย่างสอดคล้องวิถีชีวิต และกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการประกอบอาชีพ เรือนกรณีศึกษาทุกเรือนเป็นยกใต้ถุนสูงเพื่อใช้ประโยชน์ในใช้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพในเวลากลางวัน และการพักผ่อนและยกใต้ถุนเพื่อให้น้ำในฤดูน้ำฝนที่น้ำท่วมฉับพลัน “น้ำทะ”⁸ แต่ที่ชุมชนทะเลน้อยนั้น นอกจากใช้ทำกิจกรรมต่างๆ แล้ว การยกใต้ถุนนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับฤดูน้ำหลาก เนื่องจากพื้นที่อยู่ติดทะเลน้อยและเป็นจุดรับน้ำ และพบว่าใต้ถุนเรือนนั้นจะเตี้ย นอกจากป้องกันลมปะทะแล้วยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจที่สัมพันธ์กับสัดส่วนร่างกายของผู้ใช้งาน

ประเพณีการอยู่อาศัยของชาวลำไ้ หลังการแต่งงานผู้ชายจะเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิงมาเป็นแรงงานช่วยทำนา จับปลา โดยแรกเริ่มในการแต่งงานใหม่ๆ จะปลูก “ขน้า” ซึ่งหมายถึง “เรือนพักอาศัยชั่วคราว” อยู่ในเขตที่ดินของพ่อแม่ฝ่ายหญิง

เรือนพักอาศัยถาวรในแต่ละพื้นที่จะมีองค์ประกอบหลักดังนี้ เรือนพักอาศัย เรือนข้าว เรือนไก่ บ่อน้ำ และศาลาพักผ่อน มีการวางผังการปลูกเรือนแบบลอยวัน โดยเอาด้านยาวของเรือนขนานไปตามแนวตะวันออกตะวันตก เพื่อไม่ให้พื้นที่ส่วนใหญ่ของเรือนปะทะแดด และสะสมความร้อน และวางทิศการหันหัวนอนไปยังทิศที่ชาวบ้านเรียกในภาษาถิ่นว่า “ทิศหัวนอน” คือ “ทิศใต้” โดยชี้ปลายเท้าไปยัง “ทิศเหนือ” ที่เรียกในภาษาถิ่นว่า “ทิศตีนนอน” โดยรูปแบบการวางผังเรือนนั้นมีความเคารพอ่อนน้อมต่อเรือนข้าวโดยเชื่อว่าเรือนข้าวต้องอยู่ทางทิศตะวันออกเสมอ และต้องมีระยะห่างจากตัวเรือนด้วยระยะเงาของเรือนห้ามทับตัวเรือนข้าว ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าเหตุผลดังกล่าวสอดคล้องกับความไม่ต้องการให้เกิดร่มเงาที่เรือนข้าว ซึ่งจะทำให้ ข้าวเปลือกขึ้นได้และเสียหายได้

6.3 พื้นที่ใช้สอยในเรือน

พื้นที่ใช้สอยของเรือนจะประกอบไปด้วย พื้นที่ส่วนนอกชาน ชานกลาง โถง ส่วนนอน ส่วนครัว และห้องอาบน้ำและส้วม พื้นที่นอกชานจะเป็นส่วนเชื่อมต่อที่จะเชื่อมโยงพื้นที่ภายนอกกับภายในเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ ยังถูกออกแบบให้เป็นชานโล่งไม่มีหลังคาเพื่อรับแดดซึ่งประโยชน์ในการตากข้าวของ ตากปลา และมีชานกลางเป็นโถงหลักที่เป็นตัวจ่ายไปยังส่วนต่างๆ ได้แก่ โถงหน้าส่วนนอน มีการยกพื้นเรือนให้ต่างระดับเพื่อการระบายถ่ายเทอากาศและสอดคล้องกับตำแหน่งการนั่งตามลำดับอาวุโส โดยเด็กจะนั่งต่ำกว่าผู้ใหญ่ ในส่วนนอนนั้นทุกๆ ที่จะหันหัวนอนไปทางทิศหัว ในอดีตห้องน้ำจะอยู่นอกบ้านแทบทั้งสิ้น แต่ปัจจุบันมีการต่อเติมให้ติดกับเรือนเพื่อความสะดวก

⁸ สัมภาษณ์ นาย จรูญ แจ่มชูศักดิ์. ที่อยู่ บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 2 ต.ทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง, เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2553

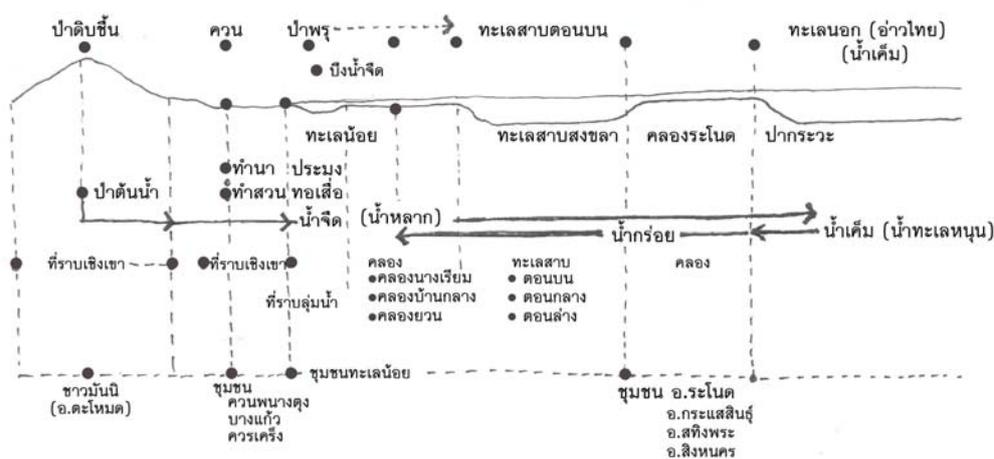
6.4 ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับภูมิอากาศ

ขานกลางเรือน ออกแบบให้โล่ง และมีความต่างระดับกับพื้นเรือนนอน เพื่อให้ลมถ่ายเทไปได้ และจะพบว่าพื้นที่นอนแทบทุกหลัง จะนอนกางมุ้งเพื่อป้องกันยุงที่จะมากับการเปิดช่องเปิดหรือหน้าต่างเพื่อรับลม เป็นการอาศัยลมตามธรรมชาติ โดยออกแบบผสานไปกับช่องเปิดของผนังใต้หลังคาเพื่อระบายความร้อนที่สะสม และมีหลังคาลาดชันเพื่อการระบายน้ำฝนที่ตกชุก เสาไม้ถูกออกแบบให้มีฐานคอนกรีตมารองรับเสาไม้เพื่อป้องกันการผุกร่อนจากความชื้นของดิน บางเวลาในช่วงกลางวันที่มีอากาศร้อนสมาชิกในครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติมักจะมารวมตัวกันที่ศาลาพักผ่อนหน้าบ้าน หรือชานหน้าบ้านเป็นพื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจมีความเอนกประสงค์ใช้ประกอบกิจกรรมทางอาชีพ เช่น ทอเสื่อกระจูด นั่งพักผ่อน

6.5 วัสดุการก่อสร้างเรือน

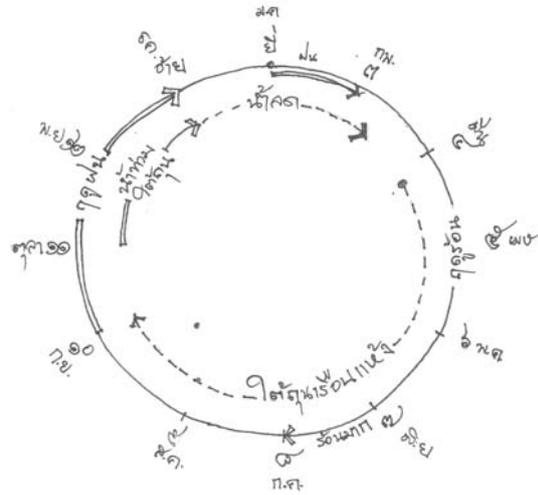
วัสดุการสร้างเรือนส่วนใหญ่เป็นวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นได้มาจากป่าหรือ บริเวณควนที่ใกล้ชุมชนโดยทำการตัดแล้วลำเลียงมาตามคลอง ขนส่งทางลำคลองในช่วงฤดูน้ำหลาก คือเดือนตุลาคม-ธันวาคม

วัสดุส่วนใหญ่ที่พบ ในส่วนของฝาเรือนใช้ “ไม้เตยว” พื้นภายในใช้ “ไม้แรก” เสาหรือพื้นภายนอกใช้ “ไม้เสม็ด” คานหรือเสาใช้ “ไม้ตะเคียนทอง” หรือ “ไม้เจ็ดมุม” ส่วนวัสดุผนังหลังคาในพื้นที่ศึกษาทั้งหมดเป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากเกาะยอ จึงชี้ให้เห็นได้ว่า เกาะยอนั้นมีบทบาทสำคัญต่อการเป็นแหล่งผลิตกระเบื้องดินเผาในชุมชนแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยอาศัยเส้นทางการขนส่งตามสายน้ำที่เชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนต่างๆ ที่อยู่โดยรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทว่าในปัจจุบันก็ได้ตัดความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวจนหมดสิ้นเมื่อมีการขนส่งทางบกเข้ามาแทนที่

ภาพที่ 2: ภาพตัดขวางแสดงลักษณะทางกายภาพลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเพื่อแสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของผู้คน

ฤดูฝน: กันยายน-ธันวาคม (มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ)
 ฤดูร้อน: มกราคม-กรกฎาคม (มรสุมตะวันตกเฉียงใต้)

ภาพที่ 3: ภาพแสดงถึงฤดูกาล และการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือน
 พื้นถิ่นที่อยู่อาศัย

ตารางที่ 1: ตารางสรุปภาพรวมของระบบนิเวศวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ที่อยู่อาศัยของพื้นที่ศึกษา

คุณลักษณะ	ลักษณะที่ตั้ง		
	ควน	ที่ราบ	ริมทะเลสาบ
สภาพกายภาพโดยรอบชุมชน	วางผังเกาะกลุ่มไปตามถนน การวางผังบริเวณนั้นให้พื้นที่ว่างในสุดที่ติดกับตัวเรือน คือ สวนสมรม สวนยางพารา และนา	วางผังเกาะกลุ่มไปตามแนวถนน การวางผังบริเวณนั้นให้พื้นที่ว่างในสุดที่ติดกับตัวเรือน คือ สวนสมรม สวนยางพารา และนา	วางผังเกาะกลุ่มเรียงรายตามที่ราบเชิงเขา และริมทะเลน้อย
อาชีพหลัก	ทำนา, ทำสวน	ทำนา, ทำสวน	ประมง, จักสาน
อาชีพรอง	จักสาน, ค้าขาย	จักสาน, ค้าขาย	ทำนา, ทำสวน
สภาพทั่วไปของผังบริเวณและการวางผัง	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างเรือนของกลุ่มเครือญาติกันตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน - วางผังเรือนให้วางตัวในแนวตามตะวัน (แบบลอยหวัน) - มีสวนสมรมรอบเรือน - พื้นเป็นลานดิน 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างเรือนของกลุ่มเครือญาติกันตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน - วางผังเรือนให้วางตัวในแนวตามตะวัน (แบบลอยหวัน) - มีสวนสมรมรอบเรือน - พื้นเป็นลานดิน 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างเรือนของกลุ่มเครือญาติกันตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน - วางผังเรือนให้วางตัวในแนวตามตะวัน (แบบลอยหวัน) - มีสวนสมรมรอบเรือน - พื้นเป็นลานดิน

คุณลักษณะ	ลักษณะที่ตั้ง		
	ควน	ที่ราบ	ริมทะเลสาบ
องค์ประกอบหลักของผังบริเวณ	เรือนพักอาศัย ห้องน้ำ บ่อน้ำ เรือนข้าว (เปลี่ยนการใช้งานแล้วในปัจจุบัน) เรือนไก่ โรงทำยางพารา ศาลาพักผ่อน ศาลาพักผ่อน	เรือนพักอาศัย ห้องน้ำ บ่อน้ำ เรือนข้าว เรือนไก่ โรงทำยางพารา ศาลาพักผ่อน หนอง	เรือนพักอาศัย ห้องน้ำ บ่อน้ำ เรือนข้าว (ร้าง) โรงทำเคย ระเบียบพักผ่อน
ลักษณะ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และพื้นที่ใช้สอยของเรือน	เป็นเรือนยกใต้ถุน มีบันไดทางขึ้นด้านตะวันออก และมีชานกลางเป็นตัวเชื่อมระหว่างเรือนประธาน และเรือนรองพื้นที่ภายในประกอบด้วย 3 ส่วน คือ เรือนนอน โถงนอน ครีว และมื่นอกชาน	เป็นเรือนยกใต้ถุน มีบันไดทางขึ้นด้านตะวันออก และมีชานกลางเป็นตัวเชื่อมระหว่างเรือนประธาน และเรือนรองพื้นที่ภายในประกอบด้วย 3 ส่วน คือ เรือนนอน โถงนอน ครีว และมื่นอกชาน	เป็นเรือนยกใต้ถุน มีบันไดทางขึ้นด้านตะวันออก และมีชานกลางเป็นตัวเชื่อมระหว่างเรือนประธาน และเรือนรองพื้นที่ภายในประกอบด้วย 3 ส่วน คือ เรือนนอน โถงนอน ครีว และมื่นอกชาน
ความเชื่อที่สัมพันธ์กับตัวเรือน	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกเรือนตามตะวัน (ลอยหวัน) - นอนหันศีรษะไปทางทิศหัวนอน (ทิศใต้) - เรือนข้าว (เคย) อยู่ทางทิศตะวันออก และมีความเชื่อว่าต้องวางห่างจากตัวเรือนโดยห้ามเงาของเรือนทาบลงไปปลูกเรือนข้าว 	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกเรือนตามตะวัน (ลอยหวัน) - นอนหันศีรษะไปทางทิศหัวนอน (ทิศใต้) - เรือนข้าวอยู่ทางทิศตะวันออก และมีความเชื่อว่าต้องวางห่างจากตัวเรือนโดยห้ามเงาของเรือนทาบลงไปปลูกเรือนข้าว 	<ul style="list-style-type: none"> - ปลูกเรือนตามตะวัน (ลอยหวัน) - นอนหันศีรษะไปทางทิศหัวนอน (ทิศใต้) - เรือนข้าว (เคย) อยู่ทางทิศตะวันออก วางห่างจากตัวเรือนโดยห้ามเงาของเรือนทาบลงไปปลูกเรือนข้าว

คุณลักษณะ	ลักษณะที่ตั้ง		
	ควน	ที่ราบ	ริมทะเลสาบ
การแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับภูมิอากาศ	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นเรือนมีความต่างระดับกัน - โถงกลางมีช่องรับลม - ต่อม่อคอนกรีตรองรับเสาไม้เพื่อกันความชื้นอันจะทำให้เสาไม้ผุเร็ว 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นเรือนมีความต่างระดับกัน - โถงกลางมีช่องรับลม - มีช่องระบายอากาศใต้หลังคา - ต่อม่อคอนกรีตรองรับเสาไม้เพื่อกันความชื้นอันจะทำให้เสาไม้ผุเร็ว 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นเรือนมีความต่างระดับกัน - โถงกลางมีช่องรับลม - มีช่องระบายอากาศใต้หลังคา - ต่อม่อคอนกรีตรองรับเสาไม้เพื่อกันความชื้นอันจะทำให้เสาไม้ผุเร็ว

7. บทสรุป

นิเวศวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพของคนในชุมชนทะเลน้อยและพื้นที่โดยรอบ เป็นเครือข่ายทางเศรษฐกิจที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนทรัพยากร สัตว์น้ำ ข้าว กระจูด ขยายผลเป็นการขยายครอบครัวและการแตกตัวของวงศาคุณญาติไปยังพื้นที่ต่างๆตามเส้นทางทำมาหากิน และก่อรูปเป็นภูมิทัศน์และเรือนพักอาศัยสอดคล้องกับกิจกรรมดังกล่าว เกิดเป็นความเป็นเฉพาะตัวของนิเวศวัฒนธรรมอันเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจพื้นที่ ทำให้มองเห็นเป็นภาพเครือข่ายชุมชนทั้งหมด ตั้งแต่ต้นน้ำ จากเทือกเขาต่างๆ จนถึงท้ายน้ำ(อ่าวไทย) ที่มีความหลากหลายและโยงใยตามกาลเทศะ ได้แก่ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม มิใช่เรื่องของพื้นที่พื้นที่เดียว ศาลเจ้าพ่อ และเจ้าแม่ต่างๆ แสดงออกถึงการยึดโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางความเชื่อกับทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า แสดงออกผ่านตำนานและเรื่องเล่า ผู้คนในแต่ละพื้นที่มีอาชีพหลัก และอาชีพรอง ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ประมง ยางพารา สาขาระจูด ส่งผลสู่วิถีชีวิต และการปรับตนเองของภูมิทัศน์และเรือนพักอาศัยซึ่งมีลักษณะเฉพาะของสถานที่

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันมีผลกระทบจากการบุกรุกทำลายป่าบนควนและเขา เพื่อปลูกยางพารา ทำให้ขาดพืชพรรณที่หลากหลายในการชะลอกระแส น้ำซึ่งส่งผลทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และที่ปากอ่าวไทยยังมีการสร้างประตูน้ำกั้นที่ปากกระวะ เกิดการตัดขาดของวงจรน้ำ เห็นได้ชัดถึงการลดลงของจำนวนปลาและการทำประมงทั้งในเขตทะเลน้อย ทะเลสาบสงขลา การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์แวดล้อมดังที่กล่าวมา ส่งผลสู่เปลี่ยนแปลงอาชีพและส่งต่อมายังตัวเรือน แม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนสูงมากขึ้น แต่จากการศึกษาภาคสนามพบว่า โดยรวมแล้วยังมีแนวโน้มของการคงอยู่ของตัวเรือน อันเนื่องจากการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังสัมพันธ์กับระบบนิเวศอยู่ เพราะฉะนั้น การปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ ถ้าขาดความเข้าใจสมดุลทางธรรมชาติแล้วจะเกิดความเสียหายได้

นอกเหนือจากมิติทางกายภาพของพื้นที่แล้ว ยังมีอีกด้านหนึ่งในระบบสังคมของผู้คนรอบทะเลน้อย อันเนื่องมาจากพื้นที่ดังกล่าวเชื่อมต่อกับพื้นที่หลายจังหวัด และมีการเข้าถึงได้เฉพาะเส้นทางน้ำตามคูคลองจำนวนมากมาย จนทำให้เกิดความคลุมเครือของพื้นที่รับผิดชอบของอำนาจรัฐ ส่งผลให้สังคมในอดีตของพื้นที่แถบนี้เป็นระบบตาต่อตาฟันต่อฟัน และต้องดำเนินวิถีชีวิตอย่างมี “ไหวพริบ” และ “ทันคน” ด้วยเป็นพื้นที่ชายขอบ และมีสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงพื้นที่ ทำให้อยู่ไกลห่างเกินกว่าการควบคุมด้วยอำนาจรัฐดังกล่าวมาข้างต้น แต่ในปัจจุบันก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขที่สะทกสะท้านของการคมนาคม

วิธีวิจัยภาคสนามผ่านชุมชนเครือข่ายนี้ ได้ทำให้มองเห็นทั้งการเปลี่ยนแปลง และการคงอยู่ของวิถีชีวิตผ่านผู้เล่าเรื่องที่เป็นเครือข่ายคนในท้องถิ่นเอง ทำให้ได้ความลึกด้านข้อมูลในแบบคนในกับคนใน จึงมีความคิดเห็นว่าการมองพื้นที่ผ่านเครือข่ายเป็นทางเลือกของเครื่องมือหนึ่ง ที่ใช้ในการอธิบายพื้นที่ที่มีอำนาจของการขับเคลื่อนในแบบไม่เป็นทางการซึ่งมีความเหมาะสมกับท้องถิ่น

จากการศึกษาครั้งนี้ เชื่อว่ามีโอกาสขยายผลให้พื้นที่ชุมชนพักอาศัยและแหล่งทำมาหากิน ได้มีโอกาสเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนผืนน้ำไปกับนิเวศวัฒนธรรม เพื่อสร้างภูมิความรู้ให้กับคนในท้องถิ่นกับคนนอกที่เข้ามาเยี่ยมเยือนขยายผลสู่เศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง เรื่องของพันธ์ข้าว ประมง การทอเสื่อกระจูด และการมีจิตสำนึกร่วมของความเป็นเครือข่ายชุมชนชาวลุ่มน้ำเดียวกัน นิเวศน้ำสามารถ น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม ที่มองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม

8. บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เกิดศิริ. “องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. ปีที่ 11. กันยายน 2557-สิงหาคม 2558.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. “พัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุง” ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. ฉบับที่ 28 ประจำปีการศึกษา 2557.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. นิเวศวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- ชัยรัตน์ เจริญศิลป์โอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพฯ: วิชาษา. 2543.
- ดนัย ทายตะคุ. “ภูมิทัศน์ ในฐานะที่อยู่อาศัยในมุมมองทางนิเวศ-ภูมิทัศน์” ใน วารสารสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์. 2, 2 (กุมภาพันธ์ 2544) หน้า 116.
- มนัส สุวรรณ. นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2532.
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2540.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. ทะเลสาบของเรา. สงขลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. 2550.
- นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว. สองฝั่งเล ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาชุมชนริมน้ำอันดามันและอ่าวไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร. 2549.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัมรินทร์ปรินต์ติ้ง, 2549.

- อรศิริ ปาณินท์. เรือนพื้นถิ่นไทยพุทธภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- อิศรชัย บุรณะอรรจน์ และเกรียงไกร เกิดศิริ. “พุทธศาสนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ใน Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS). Volume 10. Issue 1. 2014. หน้า 1-19.

9. สัมภาษณ์

1. นายจรูญ แจ่มชูศักดิ์, อายุ 63 ปี, บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 2 ต.ทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง, เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2553
2. นายล้วน หมวดทอง, อายุ 75 ปี, บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 6 ต.ทะเลน้อย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง, เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2553
3. นายล้อม เพชรอักษร, อายุ 67 ปี, บ้านเลขที่ 91 หมู่ 5 บ.นาหม่อม ต. นาประขอ อ.บางแก้ว จ.พัทลุง, เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2553
4. นางวิรัตน์ ตู่เซ่ง, อายุ 45 ปี, บ้านเลขที่ 99/1 หมู่ 5 บ.นาหม่อม ต. นาประขอ อ.บางแก้ว จ.พัทลุง, เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2553

10. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ บิดา มารดาและเครือญาติที่ตำบลทะเลน้อย จังหวัดพัทลุงของผู้วิจัยที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นผู้ร่วมวิจัยหลัก และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามผู้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณการวิจัย, ผศ.วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ, อาจารย์พวงเพ็ญ วิบูลย์สวัสดิ์ คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ในการให้คำแนะนำและผลักดันในการวิจัยครั้งนี้ สุดท้ายขอขอบพระคุณ นายอำไพ หมวดทอง (บิดา) ที่เป็นผู้รวบรวมข้อมูลเรื่องเครือญาติให้ฟังอย่างละเอียด จนเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างประเด็นวิจัยเรื่องเรือนพื้นถิ่นรอบทะเลน้อย จ.พัทลุง และนครศรีธรรมราช ในครั้งนี้

Vernacular Architecture in Ecological Contexts of the Songkhla Lake Basin, Pattalung and Nakhon Si Thammaraj Province

Amarit Muadthong, Lecturer

Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts
Mahasarakham University

Abstract

“Vernacular Architecture in Ecological Contexts of the Songkhla Lake Basin, Pattalung and Nakhon Si Thammaraj Province” aims to study the cultural landscapes and vernacular architecture which portray relationship with the surroundings covering the northern area of Songkhla Lake. The focus is on the community whose members have close relationship as relatives, then spread or moved somewhere else to earn for their living. The findings concern how they adapt their ways of life and dwelling so as to go compatibly with their surroundings which are the main factor for their life.

It was found from the study that the ecology of Talay Noi, a part of Songkhla Lake, consists of various types of forests and plants like swamp forests, grasslands, tropical rain forests, hills, and swamps. The ecology relates to types of water: fresh, brackish, and salt water, which have close relationship with lives of human beings, plants and animals. The locals are mostly fishermen and farmers. Later people work with rubber plantation and prepare mat from “krajood”, local weed. Ecology, along with beliefs and religions, also affect vernacular architecture. That is, building orientation is on east-west direction. The rice barn is on the east side, with pavilion for rest and assembly at the front. The floor is divided into levels so as to be suitable for ventilation and purposes, as well we belief in seniority. South side is for sleeping. Gardens of local plants are surrounded the house as fences, so they are ingredients for cooking as well. The lower part of the house is also beneficial as it can be used for types of activities. Hard wood and baked-clay tiles are important construction materials for housing.

This study leads to understanding in relationship with geographical and ecological aspects which play important roles in ways of life and housing. In addition, the value of landscapes, vernacular architecture, and close relationship of families are realized. Waterways are not only circulation routes, but they are also the cause of relationship and occupations. In addition, they can lead to ecological tourism which is helpful in raising awareness of the locals and visitors, as well as income. Importantly, realization in conservation will be more considered by stakeholders.

Key words: Cultural Ecology / Vernacular Architecture / Songkla Lake Basin / Pattalung / Nakorn Si Thamraj

